

Voorwaarts in de strijd: 'Recht door Zee' en 'De Nieuwe Tijd', twee socialistische weekbladen in Twente rond 1900

In dit artikel wordt een beeld geschetst van twee Twentse socialistische weekbladen, *'Recht door Zee'* (1891-1923) en *'De Nieuwe Tijd'* (1903-1918). Tegen de achtergrond van de ontwikkelingen van de Twentse textielindustrie en die van de socialistische beweging in Nederland, wordt ingegaan op het ontstaan van beide bladen, het socialistisch gehalte, de verhoudingen met de (confessionele) arbeidersbeweging en de problemen die tot een vroegtijdig einde leidden.¹

De eerste contacten tussen Twente en het socialisme dateren van 1880, het jaar waaruit de correspondentie stamt tussen Ferdinand Domela Nieuwenhuis, de leider van de Sociaal Democratische Bond (S.D.B.) en Gerrit Bennink, arbeider te Hengelo. Deze briefwisseling was ontstaan naar aanleiding van een enquête die Domela Nieuwenhuis had uitgeschreven om een beeld te krijgen van de situatie waarin de Nederlandse arbeiders zich bevonden. Domela Nieuwenhuis stelde op grond van zijn correspondentie met Bennink vast dat *"Twenthe een perzik is die naar meer smaakt"*² en het was in zijn ogen dan ook onvermijdelijk dat in Enschede (1885), Hengelo (1886) en Almelo (1888) afdelingen van de S.D.B. werden opgericht. Socialistische voormannen als Gerrit Bennink en Johan Tusveld zaaiden het zaad kwistig uit, terwijl de erbarmelijke werkomstandigheden in de Twentse textielindustrie als een vruchtbare voedingsbodem dienden.

'Recht door Zee, orgaan gewijd aan de belangen van verdrukten en miskenden'

Aanvankelijk lag de nadruk in de Twentse socialistische beweging op de vakbondsactie omdat dit de meeste kans bood op directe, materiële successen. Na de verloren werkstaking bij Ter Kuile & Morsman in Enschede (1890) echter, verschoof het accent naar de politieke agitatie en propaganda. Een eigen blad werd hierbij als onmisbaar beschouwd.

Op 18 april 1891 zag *'Recht door Zee, orgaan gewijd aan de belangen van verdrukten en miskenden'* het licht. Het was het Twentse zusje van *'Recht voor Allen'* van Domela Nieuwenhuis en verscheen elke zaterdag.

Het eerste nummer liet geen enkel misverstand bestaan over de positie en de opdracht die de redactie zich stelde: *"o, waarde lezer, gij hebt toch zeker wel gehoord van den grooten strijd onzer dagen, die gestreden wordt tusschen rijken en armen? Gij hebt toch zeker wel gehoord dat dien strijd voor de arbeiders bestaat in het eischen van een beteren plaats aan de maaltijd des levens? Welnu, wij eischen dit met hen, wij staan aan hun zijde"*.³

De namen van de oprichters, redactie en medewerkers zijn slechts ten dele bekend, zeker geen overbodige voorzichtigheid in het antisocialistische klimaat

in Twente eind 19de eeuw. Er was in die dagen veel moed voor nodig om voor socialistische principes uit te komen. Veel arbeiders werd het leven om sympathie voor het socialisme moeilijk gemaakt. Enkele bekende redacteurs waren Gerrit Bennink, Johan Pieterse, Johan Tusveld en Bernard Lansink.

De Hengeloër Bennink was de pionier van het socialisme in Twente; de Twentse Domela Nieuwenhuis werd hij wel genoemd. Met zijn theatrale houding, scherpe pen en oratorische talent sardde hij fabrikanten dikwijls tot het uiterste. Hij stond aan de wieg van de S.D.B.-afdelingen in Enschede, Hengelo en Almelo, gaf succesvol leiding aan de Almelse werkstaking van 1888 en baarde opzien toen hij bij de nationale manifestatie voor de Arbeidswet in maart 1889 in Den Haag tijdens een vlammend betoog een dertienjarig fabrieksmeisje toonde als levend protest tegen de langzame kindermoord in het zogenaamde *'Twentsche Paradijsch'*. Bennink trok zich na enkele maanden redacteurschap in oktober 1891 al terug, omdat hij zich met de inhoud van sommige ingezonden stukken niet kon verenigen. Omdat *'Recht door Zee'* echter een arbeidersblad behoorde te zijn, gemaakt door en voor arbeiders, wilde hij deze artikelen niet weigeren. Vroegtijdig terugtreden was voor hem de enige oplossing.

Johan Tusveld was met Bennink één der oprichters van *'Recht door Zee'*. Ingezonden stukken van zijn hand ondertekende hij aanvankelijk met *'T.'* of *'Republikein'*. Van februari 1896 tot zijn dood in mei 1902 was Tusveld redacteur van *'Recht door Zee'*. Deze welbespraakte en soms ongenadig scherpe autodidact speelde een leidende rol in de Twentse socialistische beweging als spreker, cursusleider en organisator. Ook verschenen van zijn hand maatschappelijk geëngageerde toneelstukken zoals *'De macht van het geld'*, met een hoofdrol voor fabrikant Gouddorst en *'Het doel gemist'* met burgemeester Haklust en priester Domper waarin op sarcastische wijze werkgevers, overheden en de kerk op de korrel werden genomen.

De socialistische inhoud

In *'Recht door Zee'* werd keihard aangetrapt tegen de vijf K's: Kapitaal, Kerk, Kazerne, Koning en Kroeg. In de ogen van de socialisten vormden deze vijf K's de fundamenteën van de kapitalistische samenleving en werden daarom in de hoofdartikelen stevig onderuit gehaald. Het staatsgezag in de vorm van het koningshuis werd klassenjustitie aangewreven *"door welke personen en goederen beschermd worden, mits in een afdalende reeks, zodat hij die niets bezit op veel bescherming niet hoeft te rekenen"*.⁴ Het militarisme was *"den kanker van den hedendaagsche maatschappij, de pilaar van het kapitalistische gebouw"*.⁵ Arbeiders werden permanent gewezen op hun ondergeschikte, rechteloze en uitgebuite positie, terwijl zij toch eigenlijk door middel van hun arbeid de bron vormden van alle rijkdom.

Speciale aandacht kreeg de christelijke kerk. Hoewel *'Recht door Zee'* een sterk antireligieuze overtuiging niet uit de weg ging – zo werden de redacteurs van de katholieke pers als persploerten en de kerkelijke leiders als volksmisleiders bestempeld – moest het blad, wilde het enige werfkracht uitoefenen op de gro-

tendeels gelovige Twentse arbeiders, wel degelijk rekening houden met de religieuze gevoelens van z'n potentiële rekruteringsbron. Meermalen richtte *'Recht door Zee'* zich in uitvoerige artikelen tot de christelijke arbeiders. De strekking daarvan was altijd dezelfde, namelijk dat de socialisten niet tegen de theorie van het christendom waren, maar wel tegen de praktijken van de christelijke kerk die de arbeiders verkeerd voorlichtte over de rol van het grootkapitaal.⁶

Natuurlijk werden ook personen en toestanden in Twente aan de schandpaal genageld. Voor (textiel)fabrikanten – ook de relatief sociaal bewogen Stork in Hengelo – had het blad geen goed woord over. Met niet mis te verstane krachttermen werden ze bestookt. Ze verrijkten zich immers over de ruggen van de arbeiders. Een geliefkoosd mikpunt vormde kapelaan Alphons Ariëns die het na de verloren werkstaking bij Ter Kuile & Morsman in 1890, bij de socialisten volkomen verbruid had: *"De geestelijkheid heeft net zoolang gestookt tot dat de eenheid onder de arbeiders gebroken is"*.⁷ Sinds die tijd werden zijn sociale inspanningen consequent naar de bodem van de zee getorpedeerd.

Ook de inhoud van *'De Nieuwe Tijd'*, sinds 22 november 1903 het orgaan van de sociaal-democratische SDAP in Twente, werd op de korrel genomen. Zo stelde Tusveld onomwonden dat *"de sociaal-democratie thuis hoort in het museum van leugen en bedrog"*.⁸ Ook persoonlijke hatelijkheden richting sociaal-democraten werden niet geschuwd: *"stumper Voogd geert en schoolmeestertje Langejan"*.⁹

Qua samenstelling vertoonde *'Recht door Zee'* veel overeenkomsten met het moederblad *'Recht voor Allen'* en andere regionale socialistische bladen. Door de jaren heen kunnen verschillende rubrieken worden onderscheiden. Het *'Sociaal Politiek Overzicht'* gaf wekelijks een overzicht van de ontwikkelingen in de arbeidersbeweging in diverse landen en artikelen over politiek in het algemeen. Het *'Gemengd Nieuws'* selecteerde algemene wetenswaardigheden uit regionale, landelijke en internationale kranten. In *'Brieven uit Almelo, Hengelo, Enschede etc.'* werden door correspondenten plaatselijke gebeurtenissen aan de kaak gesteld, met name de arbeidsomstandigheden in fabrieken. In *'Strijdpenning'* werden onder strijdlustige en vaak humoristische motto's gelden gevraagd voor socialistische propaganda en steunacties. In de rubrieken *'Van den Overkant'* en *'Oorvigen en Strijkers'* werd de christelijke pers van vernietigende commentaren voorzien, waarna in de rubriek *'Ingezonden Stukken'* nog enige tijd verder werd gediscussieerd over de juiste toedracht of tactiek. Samen met het feuilleton en advertenties vormde dit de wekelijkse inhoud van *'Recht door Zee'*.

Kwijnend einde

Na het overlijden van Tusveld in 1902 nam Bernard Lansink de redactie over. In tegenstelling tot voorheen, toen *'Recht door Zee'* een kritische vrije tribune vormde voor alle socialistische richtingen, maakte Lansink al snel duidelijk hier fundamenteel anders over te denken. *"Wanneer de leden der sociaal-democratische volkskiesverenigingen denken dat 'Recht door Zee' een blad is waarin ieder zijn onwelriekende braaksels kan neerkwakken, dan vergist men zich"*.¹⁰ *'Recht door Zee'* voer sindsdien een sterk anarchistische koers. De activiteiten van de Sociaal Democratische Arbeiders Partij die de sociaal-revolutionaire beweging na

de eeuwwisseling ruimschoots overvleugelde in populariteit en successen, werden verminkt of in het geheel niet meer weergegeven.

Afrondend kunnen we stellen dat *'Recht door Zee'* goed past in het beeld van het revolutionaire deel van de Nederlandse arbeidersbeweging rond 1900. Zo weerspiegelde ze het rotsvaste vertrouwen in een op handen zijnde maatschappelijke omwenteling waarbij de arbeiders aan het langste eind zouden trekken. Ondanks deze nationale oriëntatie bleef *'Recht door Zee'* primair een Twents weekblad. De band tussen de Twentse socialisten en de partijbesturen van S.D.B. was niet bijzonder hecht en bestond voornamelijk uit spreekbeurten van vooraanstaande socialisten en het sturen van Twentse afgevaardigden naar landelijke congressen. Verslagen van de partijcongressen treffen we echter niet aan. *'Recht door Zee'* probeerde zich een positie te verwerven als een krant met een algemeen socialistische strekking, voor elke moderne arbeider in Twente aanvaardbaar. Dit doel is maar ten dele gerealiseerd. Op haar hoogtepunt rond de eeuwwisseling kende *'Recht door Zee'* een oplage van 1000 exemplaren.

In 1923 verscheen het laatste nummer van *'Recht door Zee'*. Het blad werd voortgezet als *'De Arbeider. Socialistisch weekblad voor Gelderland en Overijssel'*.

'De Nieuwe Tijd, volksblad voor Twenthe en omstreken'

In 1894 scheidden zich de geesten in het socialisme. De sociaal-democraten die op korte termijn via het parlement sociale hervormingen wilden afdwingen, splitsten zich af van de sociaal-revolutionairen die door middel van de klassenstrijd de socialistische heilstaat wilden bereiken. Eerstgenoemden organiseerden zich in de Sociaal Democratische Arbeiderspartij (1894); laatstgenoemden gingen voortaan als de 'oude beweging' door het leven.

De nieuweling liet de oude beweging al snel achter zich. Terwijl het sociaal-revolutionaire kamp verdeeld raakte in splinterpartijtjes als de Socialistenbond, de Vrije Socialisten en de Sociaal Democratische Partij, won de SDAP bij de verkiezingen voor de Tweede Kamer in 1897 twee zetels. Eén daarvan werd opgeëist door kiesdistrict Enschede met Henri Hubert van Kol.

In de strijd om meer kiezers was een eigen spreekbuis onmisbaar. Hierin werd door de oprichting van *'De Nieuwe Tijd'* voorzien.

Problemen rond de oprichting

In januari 1899 bezag Henri Hubert van Kol, de SDAP-afgevaardigde voor het kiesdistrict Enschede, de mogelijkheden voor oprichting van een sociaal-democratisch blad voor Twente. In het al bestaande Twentse socialistische weekblad *'Recht door Zee'* werd "het toegewijde en vruchtbare optreden van onzen kamerafgevaardigde de Twentsche arbeiders stelselmatig onthouden of verminkt opgedischt".¹¹ Het voorstel van Van Kol kwam ter sprake nadat de pogingen om *'Recht door Zee'* via een reorganisatie om te vormen tot een sociaal-democratisch blad mislukt waren.¹² De oude beweging verzette zich fel tegen de oprichting van een nieuw socialistisch blad voor Twente. Immers, *'Recht door Zee'* was een vrije tribune voor alle socialistische varianten. Het idee was volgens *'Recht door Zee'* ingegeven door strategische overwegingen, verkiezingsmanoeuvres om Van

Kol zijn zetel te laten behouden. 'Recht door Zee' vond het verstandiger deze kamerzetel te baseren op een uitbreiding van het socialistische gedachtegoed onder de Twentse bevolking dan op de uitgave van een nieuw blad. Dit zou slechts averechts uitwerken. Van splitsing en tweedracht zouden de confessionele arbeidersbeweging of nog erger de fabrikanten profiteren. De SDAP-afdelingen kregen alvast de verantwoordelijkheid voor dit rampscenario op hun bordje gelegd.¹³ Door de halsstarrige houding van de oude beweging besloten de Twentse sociaal-democraten, inmiddels verenigd in de federatie Twente,¹⁴ het weekblad 'De Twentenaar' uit te gaan geven. Financiële problemen beletten echter dat het blad het drukpersstadium bereikte.¹⁵

Toen 'Recht door Zee' na 1902 onder leiding van Bernard Lansink echter een revolutionair-anarchistische koers ging varen en het sociaal-democratische programma openlijk aanviel op de desastreuze gevolgen welke dat zou hebben voor het socialisme en de arbeiders, werden de besprekingen over de mogelijkheden van een Twents sociaal-democratisch blad opnieuw bekeken. Enerzijds zou een eigen blad een invloedrijk propagandamiddel kunnen zijn, anderzijds zouden de sociaal-democraten de verdachtmakingen uit het revolutionair-socialistische kamp kunnen weerleggen, iets wat in 'Recht door Zee' niet goed mogelijk bleek. "Steeds weer plaatst ge U op het standpunt dat het wel goed is om de sociaal-democraten uit te maken voor al wat lelijk is en toe te staan dat deze worden gekwalificeerd als dom, onnoozel, leugenaars en bedriegers, maar als deze op de opmerkingen uwerzijds willen antwoorden, dan snoert ge hen de mond".¹⁶

In maart 1903 keurde het partijbestuur van de SDAP de voorstellen van de federatie Twente goed en kon tot oprichting van 'De Nieuwe Tijd' worden overgegaan. In Enschede werd een gelijknamige drukkerij opgericht. Zoals te verwachten viel was de reactie van de revolutionair-socialisten uiterst kritisch. "Als het een blad zal worden wat ons reeds de onder de leden der volkskiesvereniging Enschedé verspreide circulaire te zien geeft, dan kunnen we nu reeds voorspellen dat we het zonder twijfel nog wel eens met de heeren sociaal-democraten aan den stok zullen krijgen."¹⁷

Op 22 april 1903 verscheen het eerste nummer. Het aantal abonnees steeg vrij snel naar omstreeks 1000 in mei 1904. Vol trots meldde de redactie altijd trouw het aantal nieuwe abonnees, maar verzuimde tegelijkertijd het aantal dankjes op te geven. Hoewel 'De Nieuwe Tijd' zelf verkondigde dat "zelden een arbeidersblad in zo'n korten tijd bewezen heeft zoo veel bestaansrecht te bezitten",¹⁸ geraakte de krant al snel in een comateuze toestand.

Oplage blijft achter

Om zichzelf financieel te kunnen bedruipen waren minimaal 1500 abonnees noodzakelijk. Terwijl het aantal Twentse partijgenoten geleidelijk steeg, bleef het aantal abonnees op 1000-1200 steken. De uitgave was dus voortdurend verliesgevend en trok een zware wissel op de financiën van de afdelingen, omdat een deel van het verlies aan hen werd doorberekend. Met name het besluit van het SDAP-district Emmen en Zuid-Drenthe om samen met de afdeling Zwolle een eigen blad, 'De Sociaal-Democraat', te gaan exploiteren, heeft 'De Nieuwe Tijd' veel abonnees en dus financiële armslag gekost.¹⁹

De oorzaken voor het geringe aantal abonnees en de netelige financiële toestand die dat met zich meebracht, werden deels bij de krant zelf gezocht. De afdeling Hengelo was van mening dat de krant aantrekkelijker moest worden, bijvoorbeeld met een rubriek *'Van alles wat'*. Bovendien kon de vaak ellenlange en saai correspondentie wel wat beknopter en levendiger worden geschreven. SDAP-coryfee J.W. Albarda vroeg zich af of er in Twente geen partijgenoot was *"die de teekenstift kunstig hanteerde, zoodat de courant kon worden opgefrist met een plaat"*.²⁰ Naast de inhoud van de krant vormde de volstrekt ontoereikende colportage in de ogen van de federatie Twente een belangrijke oorzaak. Het gros van de sociaal-democraten durfde in het anti-socialistische klimaat in Twente niet openlijk voor hun overtuiging uit te komen of was domweg niet bereid met de krant te gaan leuren.²¹

De situatie noodzaakte tot het aanleggen van een aantal noodverbanden om het bestaan van *'De Nieuwe Tijd'* te rekken. De grenzen van de colportage werden verlegd naar de Gelderse Achterhoek, Salland, Zwolle en de Drentse veenstreken. Daarnaast kwam er een stelsel van wijkagenten dat het contact met de achterban en de correspondentie uit de afdelingen moest bevorderen. Op de kiesrechtmanifestaties en de l-meivieringen werd de krant in grote aantallen gratis verspreid.

Een krachtige aanpak van waarschijnlijk de belangrijkste oorzaak, de gebrekkige redactievoering, werd echter verwaarloosd. In de vele jaren dat de Twentse sociaal-democratie het moest stellen zonder bezoldigde propagandisten, werd de krant in de avonduren veelal gevuld door gelegenheidsjournalisten en dito redacteurs wat ten koste ging van de kwaliteit en continuïteit. *"De Nieuwe Tijd' ontbeerde in toenemende mate een frisse geest en werd met weinig plezier gelezen"*.²² De oorspronkelijke plannen om de krant na verloop van tijd tweemaal per week te laten verschijnen, konden gevoeglijk worden vergeten.

Het sociaal-democratisch gehalte

Een team van vooraanstaande partijgenoten onder leiding van redacteur-administrateur J. van Blanken was de eerste maanden verantwoordelijk voor de inhoud van *'De Nieuwe Tijd'*. In 1905 werd hij vervangen door J.F. Tjihof uit Enschede, bezoldigd propagandist-redacteur voor de SDAP tegen een vergoeding van twaalf gulden per week. Van het vaste team SDAP-coryfeeën – H.H. van Kol, W.H. Vliegen, H.R. Holst, G.W. Melchers, M. MendeIs, H. Spiekman – leverde slechts eerstgenoemde regelmatig een bijdrage. De klinkende namen van de anderen fungeerden waarschijnlijk als lokkertje. Al vrij snel stapte de een na de ander op. *"Nu, 't waren meer paradepaarden dan werkelijk goed trekkende paarden"*.²³ Wanneer de redacteur-propagandist wegviel, werd toevlucht gezocht in lapmiddelen als breedvoerige correspondentie uit de afdelingen, een feuilleton en advertenties om de krant te vullen.

De inhoud en de opmaak vertoonden veel overeenkomsten met *'Recht door Zee'*, maar in de vaste rubrieken kwam het sociaal-democratische karakter van de krant duidelijk naar voren. In de *'Kamerkroniek'*, *'Uit de Provinciale Staten'*, *'Uit de gemeenteraad van'* en *'Uit de vakbeweging'* werd de sociaal-democratische arbeid uitgebreid toegelicht. In de rubriek *'Binnen- en buitenland'* kwam de situ-

atie in de (inter)nationale arbeidersbeweging aan bod. Voor het plaatselijke nieuws – van het verslag van een feestavond van een sociaal-democratische toneelvereniging tot een loonactie op een fabriek – werd voor elke afdeling een plaatsje ingeruimd. ‘Van hier en ginds’ gaf een overzicht van het algemene Nederlandse nieuws. In de rubrieken ‘Tot aanval en verweer’, ‘Van den overkant’ en ‘Ingezonden stukken’ werd geplemiseerd met de sociaal-revolutionaire oppositie en de Twentse christelijke bladen. De correspondentie uit Zwolle en Drenthe, het feuilleton en een grote hoeveelheid advertenties completeerden de inhoud.

Socialistische stokpaardjes als het militarisme, de kerk, het staatsgezag, de arbeidsvoorwaarden en het arbeidersvijandige beleid van de liberale en confessionele kabinetten werden veelvuldig bereden. Het leeuwendeel van de aandacht en waardering ging echter uit naar het praktische handwerk van sociale hervormingen door de sociaal-democraten in de Tweede Kamer. De toonzetting van de ‘De Nieuwe Tijd’ was duidelijk gematigder, minder opruiend dan van ‘Recht door Zee’.

Het meest essentiële strijdpunt tussen de sociaal-democratie en haar revolutionair-socialistische oppositie vormde hun verschillende opvattingen ten opzichte van het staatsgezag. Tegenover de vernietigingstheorie van de oppositie stelde de sociaal-democratie juist de veroveringstheorie. De staat en de staatsmacht dienden veroverd te worden door en in het voordeel van de arbeidersklasse. Parallel aan deze overtuiging besteedde ‘De Nieuwe Tijd’ veel aandacht aan de manier waarop dit moest gebeuren: via kiesrechtacties en kiezerskweek naar algemeen kiesrecht.

Naast de principiële tegenstellingen tussen de sociaal-democratie en de oude beweging liepen ook persoonlijke tegenstellingen als een rode draad door de inhoud van ‘De Nieuwe Tijd’. Het niveau van de discussies gleed nogal eens af van inhoudelijke kwesties naar persoonlijke kibbelarijen en hatelijkheden. Bernard Lansink, sinds 1902 de leider van de revolutionair-socialisten in Twente, werd ‘Tsaar Bernard I van Twenthe’ genoemd wiens “wauwelpraat ons koud laat. In de Nieuwe Tijd zullen we zijn uitwerpselen niet meer opnemen, die staat te hoog. Laat hij ze gerust opnemen in zijn eigen riool, pardon orgaan, dan weet hij ten minste dat ze geplaatst worden in een blad dat in den regel denzelfden reuk verspreidt als een beerput en dat is niet den aangenaamsten”.²⁴ Hoewel de redactie van ‘De Nieuwe Tijd’ zich meermalen voornam om de vuilspuiterij van de oppositie te negeren, voelde zij zich even zo vele malen genoodzaakt de leugens en lasterpraatjes te weerleggen. Immers, de sociaal-democratie moest zich wel duidelijk profileren ten opzichte van de revolutionair-socialisten, omdat ze in dezelfde vijver visten. Bovendien trachtte de sociaal-democratie door een duidelijk meer gematigde opstelling aanhang te winnen in andere, met name confessionele kringen. Daartoe nam ze afstand van socialistische principes als revolutie en klassenstrijd en bracht ‘De Nieuwe Tijd’ – overigens in navolging van ‘Recht door Zee’ – een onderscheid aan tussen de theorie van het christendom waarin ze zich goed kon vinden en de alledaagse verwerpelijke geloofspraktijk welke de religieuze arbeiders in slaap suste.

De laatste stuiptrekkingen

Na eerst nog twee maal in een verkleind formaat te zijn verschenen, werd op 22 augustus 1914 op uitdrukkelijk verzoek van het hoofdbestuur van de SDAP de uitgave gestaakt. De oorlogsomstandigheden en de penibele financiële situatie van de SDAP maakten verdere uitgave onverantwoord. De federatie Twente kon niet anders dan akkoord gaan, maar probeerde het hoofdbestuur tegelijkertijd te bewegen de Twentse sociaal-democratie ruimte ter beschikking te stellen in het landelijke partijblad *'Het Volk'*.²⁵

Vier maanden later reeds, november-december 1914, werden in het federatiebestuur de mogelijkheden tot heruitgave besproken. In *'Het Volk'* kwam Twente er niet aan te pas, terwijl het *"gemis aan een eigen tribune sterk wordt gevoeld"*.²⁶ Ondanks interne discussies over de financiële onzekerheid van een heruitgave – men voorzag slechts 800 abonnees –, de samenstelling van de redactie en de omvang van het verspreidingsgebied, slaagde de federatie Twente erin het provinciale gewest Overijssel van de SDAP van het propagandistisch belang van een zelfstandig Twents blad te overtuigen. Na enkele vertragingen verscheen op 1 mei 1915 onder verantwoordelijkheid van het provinciale gewest Overijssel de krant opnieuw. Nu niet meer als specifiek Twents orgaan, maar als sociaal-democratisch weekblad voor de hele provincie Overijssel.²⁷

Lang heeft dit tweede leven echter niet geduurd. In september 1918 werd de uitgave definitief gestopt. Al in het jaarverslag over 1915 was sprake van een financieel onhoudbare situatie. Vierhonderd nieuwe abonnees waren dringend noodzakelijk om kostendekkend te kunnen werken. Met een deugdelijke redactievoering en colportage zou dit in een industriële regio bij uitstek als Twente geen probleem mogen zijn. Juist deze factoren lieten echter te wensen over.²⁸

Concluderend kunnen we vaststellen dat de pogingen van *'De Nieuwe Tijd'* om zich door een gematigde en reformistische opstelling te presenteren als hét blad voor de moderne Twentse arbeider jammerlijk mislukt zijn. Terwijl kiesdistrict Enschede rond de eeuwwisseling diverse keren een sociaal-democraat naar Den Haag afvaardigde, leidden redactionele problemen, de wisselende kwaliteit van de krant en een tekortschietende colportage tot een kwakkelend bestaan.

Noten

- 1 Het artikel is ontleend aan A.L.A. Wevers, Een onbebouwde akker. Socialisme in Twente 1880-1914 (Utrecht 1987). Ongepubliceerde doctoraalscriptie.
- 2 Bennink, G., "Domela Nieuwenhuis en de Twentsche beweging" in: *Gedenkboek ter gelegenheid van de 70^e verjaardag van Domela Nieuwenhuis* (Amsterdam 1916), 25
- 3 *Recht door Zee*, 18 april 1891.
- 4 *ibidem*, 23 mei 1891.
- 5 *ibidem*, 26 november 1891.
- 6 *ibidem*, 2 augustus 1902.
- 7 *Recht voor Allen. Orgaan der Sociaal Democratische Bond*, 15 mei 1890.
- 8 *Recht door Zee*, 4 januari 1902.
- 9 *De Nieuwe Tijd. Volksblad voor Twenthe en omstreken*, 12 maart 1904.
- 10 *Twentsch Dagblad Tubantia*, 4 april 1919.
- 11 *Recht door Zee*, 4 april 1903, circulaire uitgegeven door de Volkskiesvereniging Enschede.
- 12 *Recht door Zee*, 8 mei 1899.
- 13 *ibidem*. Feitelijk was de splitsing na de Kamerverkiezingen van 1897 als een gegeven.
- 14 De federatie Twente vormde een overkoepelend overlegorgaan waarin de diverse Twentse afdelingen van de SDAP samenwerkten. Enschede, Almelo en Hengelo hadden hun eigen afdelingen, terwijl de geografische uitgestrekte gemeente Lonneker met haar vele textiefabrieken aanvankelijk zelfs zeven afdelingen telde.
- 15 Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG), archief SDAP/Twente, dossiernr. 2769, notulen federatie Twente, 27 maart 1903.
- 16 *Recht door Zee*, 24 januari 1903.
- 17 *ibidem*, 4 april 1903.
- 18 *De Nieuwe Tijd*, 7 januari 1905.
- 19 *ibidem*, 20 juli 1908.
- 20 IISG, archief SDAP/Twente, dossiernr. 2769, notulen federatie Twente, 15 december 1912
- 21 *ibidem*, 27 april 1913.
- 22 *ibidem*, dossiernr. 771, 2 februari 1915.
- 23 *De Nieuwe Tijd*, 20 februari 1904.
- 24 *ibidem*, 20 april 1907.
- 25 IISG, dossiernr. 2769, 17 augustus 1914.
- 26 *ibidem*, 17 januari 1915.
- 27 *ibidem*, dossiernr. 771, 7 februari 1915 en *De Nieuwe Tijd*, 1 mei 1915.
- 28 IISG, dossiernr. 771, 31 december 1915.